

Reet Igav

Tallinna ülikoolis kaitstud magistritöös uuris inglise-eesti keelekontakte; töötanud eesti keele õpetajana Saaremaa ühisgümnaasiumis, Kadrioru saksa gümnaasiumis ja TTÜ Kuressaare kolledžis

Inglise-eesti koodikopeerimine Facebooki vestlustes

A: käisid seal vestlusel v?

B: noup, ma kind off kartsin seda

Tänapäeval võib analoogseid vestluskatkeid keeleruumist leida sageli ning keelekontaktidest tulvil maailmas pole see enam teab mis uudis. Samas paneb toodud näide mõtlema, kuivõrd on eesti keel muutunud, et nii mõnigi enam pealtnäha lihtsat lauset ei mõista.

Artiklis¹ käsitletakse koodikopeerimist Facebooki keskkonnas. Koodikopeerimise puhul kasutatakse ühe vestluse või lausungi piires kaht või enam keelt, traditsioonilise terminoloogia järgi on tegemist laenamise. Facebook on üle maailma tuntud suhtlusvõrgustik, mis on eestlaste hulgas äärmiselt populaarne ning kus inglise-eesti keelekontaktid on väga sagedased. Kontaktidest johtuvad keelemuutused hakkavad üha enam silma: eelkõige sõnavaras, aga ka diskursuspragmatikas, samuti semantikas ja osaliselt ka juba morfosüntaktilistes struktuurides.

Mitmekeelsus algab individuaalsusest. Lisaks sellele, et otsida keelematerjalist süstemaatilist, ennustatavat ja tüüpilist, on kasulik vaadata ka ebatüüpilist, individuaalset ja ennustamatut. Humanitaarteadustes pole loodusteadustele tüüpiline objektivistlik käsitlus ainus võimalus,

¹ Artikkel tugineb Tallinna ülikoolis 2013. a kaitstud magistritööle „Inglise-eesti koodikopeerimine Facebooki vestlustes”, mille juhendajaks oli professor Anna Verschik.

kontaktlingvistika puhul võib vaadelda ka täiesti teist tüüpi uurimusi, nt keelelisi elulugusid, päevikuid jms.² Üksikisiku keelelised hoiakud ja tema keeleline repertuaar võib paljuski rolli mängida keele muutumisel, seetõttu ongi oluline pöörata sellele suunale suuremat tähelepanu, kui seda on senini tehtud.

Metoodika

Siinse artikli ehk selle aluseks oleva magistritöö uurimisobjektiks olid Facebooki sünkroonsed vestlused, kus esines koodikopeerimist. Keeleainese moodustab 114 terviklikku vestlust ajavahemikust 2010–2013, vaadeldi 25 keelejuhi (vanuses 12–32) keelekasutust. Keelematerjal märgendati Notepad++-rakenduse abil käsitsi, nimetatud rakendus võimaldas koostada automaatselt statistikat koodikopeerimise liikide esinemissageduse kohta ning leida liikide kaupa koodikopeerimise näiteid. Loodud korpuses oli ühtekokku 549 koodikopeerimisjuhtu. Kuna materjali kogudes hakkas silma diskursuspragmaatiliste partiklite suur osakaal, vaadeldi eraldi diskursusmarkerite ning muude sõnade kopeerimist, kusjuures mõlemal juhul eristati täielikke, valikulisi ja segakooptiaid. Diskursuspragmaatilised partiklid on sellised sõnad, mis on olulised vestluse kujundamise, juhtimise ja kontrollimise seisukohalt. Need on näiteks sidesõnad, mitmesugused hinnangut väljendavad sõnad, hüüdsõnad, küsisõnad jms. Selliste sõnade ülesanne on organiseerida ja struktureerida nii kõnevooru kui ka tervet vestlust. Sageli saab selliseid markereid kasutada suure sagedusega ning nad võivad muutuda isegi n-ö parasiitsõnadeks (nt *ok*, *well*, *anyway* jt). Diskursusmarkerid jaotati veel diskursuse struktuuri markeriteks, suhtlusperformatiivideks ning hinnangusõnadeks.

Koodikopeerimismudel, koopiate liigid

Koodikopeerimine on üks kontaktist johtuvate keelemuutuste toime mehhanisme, mille puhul sisestatakse ühe koodi ehk keele elemente teise koodi ehk keelde. Oluline on märkida, et kopeerimiste jada võib viia struktuurimuutuseni. Lars Johanson eristab oma kopeerimismudeli

² Verschik, Anna 2012. Multifaced language learner/user. Learning and Teaching Languages in a Multicultural Spacetime. Plenaarettekanne. Tartu. 28.–29. september 2012.

teoorias³ täielikke, valikulisi ja segakoopiaid, mis erinevad keeleelemendi kopeeritavate omaduste poolest. Tema mudeli paindlikkus tagab selle, et kontaktilinguid saab analüüsida, toetudes sotsiolingvistilisele taustale ja keelekasutaja kognitiivsetele valikutele.

Täielikud koopiad (*global copy*). Kopeeritud on mudelkoodi materiaalsed, semantilised, kombinatoorsed ja sageduslikud omadused. Graafilisi omadusi võib kopeerida, ent need võib ka kopeerimata jätta. Traditsioonilises terminoloogias vastab täielikule kopeerimisele leksi-kaalne laen või koodivahetus ning see paistab tavakasutajale kohe silma.⁴ Täielike koopiate hulgas on sageli nimisõnad, mille puhul on oluline semantiline spetsiifilisus, nt *babyshopping* (ingl *babyshopping* 'beebitarvete ostlemine'), *warm up* (ingl *warm up* 'soojendus, eelpidu') jt. Samuti on täielikud koopiad enamasti kõik diskursuspragmaatilised sõnad, mida kinnitas ka siinne uurimus.

- (1) RA: et võta mu **rq** vastu, mul jutt! nii et **managed it myself** hetkel ok ma vist hetkel üritan **befriendida** kamba inimestega, kellele ma pole elu sees teregi öelnud *facebook* :)
(ingl *befriend*, 'sõbrustama, sõbraks hakkama'; ingl *rq=request* 'kutse'; ingl *managed it myself* 'tuln ise toime')

Eeltoodud näites kasutab RA ühe lausungi jooksul mitu korda kopeerimistehnikat ning selle eesmärk on tõenäoliselt soov mõjuda ekspressiivselt.

Materjalis leidus ka hulk püsiväljendeid, mis enamikul juhtudel olid täielikud koopiad (nt *no you have been trolled* – 'sind on lollitatud, haneks tõmmatud'; *no shit* – 'ära sa ütle', imestuse tähenduses; *let's face it* – 'tunnistagem, vaadakem tõe näkku'; *been there, done that* – 'tean, olen kogunud' jt) ning millest mitu käitub vestluses diskursusmarkerina. Otsustavaks teguriks viimase puhul on ekspressiivsus.

Valikulised koopiad (*selective copy*). Keelekasutaja teadlikul või alateadlikul valikul kopeeritakse ainult mõned originaali elemendid.

³ Johanson, Lars 2002. Contact-induced linguistic change in a code-copying framework. – Jones, Mari C., Esch, Edith (Eds.), *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors. Contributions to the Sociology of Language* 86. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 11.

⁴ Verschik, Anna 2006. Koodikopeerimise mudel: tõlgendades keelekontakte mikrotasandil. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. II osa. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 101.

Valikulise kopeerimise all mõeldakse näiteks semantilisi koopiaid, tõlke-laene (*iluuuni* – ingl *beauty sleep*), morfosüntaktiliste mallide (*raamat on kirjutatud Jaan Krossi poolt* – *the book is written by Jaan Kross*), sõnajärje (eesti keele täiendi asukoht on teiste keelte mõjul muutunud, nt eesti keelele oleks omane *brüleekreem*, mitte *kreembrülee*, vrd pr *crème brûlée*) jms kopeerimisi.

(2) RI: Pole ilmselgelt **mu teetass, junou**

RA: hehehe, ma ei teadnudki, et see **cupoftea** eesti keeles ka käibel :D

sip that truth tea :P :P

(ingl *cup of tea* 'teetass', siin kontekstis 'ei kuulu minu huvide hulka'; *junou* = ingl *you know* 'kas tead'; ingl *sip that truth tea* 'nii see on')

(3) HT: ja..noh..ise **tegin enamuse rääkimisest** :D

Näites 2 kopeeritakse keelemängu eesmärgil, eriti hakkab silma diskursusmarker *junou*, millel on kopeerimata graafilised omadused. Näites 3 on kopeeritud kollokatsiooni ja tähendust. Kollokatsioon tähendab seda, et sõnal on kalduvus esineda koos teiste kindlate sõnadega. HT kasutatud koopia köidab tähelepanu, sest mõjub võõrapäraselt, kuigi otseselt võõra morfosüntaktilise malliga tegemist ei ole.

Segakoopiad (*mixed copy*). Segakoopiad on enamasti liitsõnad või -väljendid, mille vähemalt üks element on kopeeritud mudelkoodist täielikult koos kõigi omadustega, muud elemendid on aga kopeeritud valikuliselt. Seega koosnevad segakoopiad nii mudel- kui ka põhikoodi osadest. Näiteks *sõbrarequest* (Facebooki kontekstis sagedasti kasutatav *friend request* 'sõbrakutse') on segakoopia, kus esimene osis on eestikeelne, teine aga ingliskeelne.

(4) ET: ok, aga kus sa siis magad? või nagu elad?

RI: eks ma juunis olen rohkem maal ka

ET: m **bängimiskorterisse** :D või m korterisse, m tupp

Näite 4 puhul võib oletada, et tegemist on omaloominguga, kus koopia elab juba oma elu. Siinses töös on kitsas ringkonnas kasutusel olev slängi-sõna küll liigitatud segakoopiaks, ent tegemist pole selge juhtumiga.

Otseselt pole selle juhtumi puhul olemas prototüüpsõna, kuid analoogne väljend on inglise keeles olemas: *bang bus* (seda võiks siis „tõlkida” kui *bängimisbuss* vms).

(5) RI: ja p-d tead ju

KK: **jep**

RI: vot, ta on ju **ämmaemand-to-be** ja ma saan talt palju ägedamaid **tippe** kui kõikidelt maailma rasedatelt kokku

(*ämmaemand-to-be* 'tulevane ämmaemand'; ingl *tip* 'nõuanne')

Väljend *ämmaemand-to-be* võiks vormiliselt olla nii valikuline (sellisel juhul on kopeeritud struktuuri) kui ka segakoopia. Loodud koopia on silmapaistev ja humoorikas, mistõttu võib selle koopia liigitada keelenaljaks. Kollokatsiooni elemendid võivad olla omavahel seotud tihedamalt või lõdvemalt ja näiteks liitsõnade, analüütiliste verbide ning idiomaatiliste väljendite puhul on osade seos tugevam. Antud juhul on tegemist suhteliselt vaba konstruktsiooniga (*X-to-be*), mille puhul X võib olla mis tahes nimisõna.

Diskursusmarkerite liigid ja kopeerimine

Diskursusmarkerid on keeles väga kõrge kopeeritavusastmega, neil on oluline roll eduka suhtluse tagamisel. Viimase aga garanteerib see, kui esile nad tõusevad, kuna teine keelekasutaja (kaasvestleja) peab neid kindlasti tähele panema. Diskursusmarkerite liigitamisel ja analüüsil võeti aluseks Suzanne Wertheimi teooria ning uurimus tatari-vene keelekontaktidest.⁵

Diskursuse struktuuri markerid (*markers of discourse structure and force*). Selle rühma sõnad markeerivad teemavahetust, kontrasti, täpsustust ja järelust. Üldisemas mõttes loovad nad diskursuse ja narratiivi struktuuri ning kommenteerivad diskursust (nt *by the way, eniveis, obviously, well, or smth* jt), nagu on näha ka näites 6. Viimase puhul mõjub ekspressiivselt ka diskursusmarkeri kirjapilt.

(6) RI: lingvistikale ka ikka?

HS: **afkoors**

(ingl *of course* 'loomulikult')

⁵ Wertheim, Suzanne 2003. Linguistic Purism, Language Shift and Contact-Induced Change in Tatar. Ph. D. dissertation, University of California, Berkeley.

Suhtlusperformatiivid (*interactional performatives*). Suhtlusperformatiivide hulka kuuluvad sõnad ja fraasid, mida kasutatakse eri suhtlusrituaalide läbiviimiseks, näiteks tänamine (*tänks*), andekspalumine (*sorri, sry*), tervitamine (*jou, hellõõõu*), hüvastijätmine (*baihh*), palumine (*pliiis*) jm.

(7) ET: **jou**. tänaseks tantsud tantsitud ja laulud lauldud?

RI: **jõõu**

(ingl *yo 'hei'*)

Keelejuhid kasutavad sama markerit, kopeerides seda pisut erinevalt, mõlemal juhul on graafilised omadused kopeerimata jäetud ning see mõjub mängulise ja naljakana. Võiks öelda, et *jou* ('hei') oma erinevate variantidega on konventsionaliseerumas või konventsionaliseerunud.

Huvitav on omalaadne hübriid *eip*, kus on koos eestikeelne eitussõna *ei* ning inglise keelest on kõnekeelsest eitusmarkerist *nope* pärit *p*. Analoogia on siin olemas ka jaatussõnaga *jap*, kuigi mitte nii otseselt. Üldjuhul lubab kontekst eristada, kas tegemist on sidesõna või jaatusega, sest vaba(ma)s registris kasutatakse tihti jaatuse tähenduses lühemat varianti, mis ortograafiareeglite järgi on viga. Markereid *jap* ja *eip* võiks pidada tinglikult ka segakoopiateks. Kõnesolevate näidete puhul on näha eri kopeerimisastmeid, sest leidub ka täielikke koopiaid *yep, nope* või *jep, nõup*.

(8) HT: Kas te ei ole võtnud sellist raamatu läbi nagu Machiavelli "Valitseja"

RI: **eip**, kahjuks mitte.

Hinnangusõnad (*evaluatives*). Hinnangusõnad väljendavad kõneleja hoiakut ja tema hinnangut diskursusele. Selle kategooria sõnad väljendavad positiivset ja negatiivset hinnangut, hinnangut tõenäosusele ja võimalikkusele, hinnangut aja ja määra kohta (nt *as usual, deem, pretty awesome, veri naiss, absoluutli jt*).

(9) RI: mul õhtul wombatsi kontsert. võitsin r2-st kevadel 2 piletit.

beat that

TT: **afafafa**. ma käin getter jaaniga samas koolis. **beat that** :D

(ingl *beat that* 'kujuta ette, vaata ja imetle'; *afafafa* 'uhkustamist väljendav interjektsioon')

Marja Vaba⁶ on viidanud sellele, et mõnel juhul alustab üks kõneleja humoorika keelendiga, teine haarab sellest kinni ning arendab edasi. Sellise naljatleva kõnejärjega, mis tekitab ühtlasi vestluspartnerites elevust, on ka eeltoodud näite puhul tegu.

Kokkuvõte

Suur hulk kopeerimisjuhtumeid on seletatav mängulisuse ja keelelise huumoriga, eeskätt sellised juhtumid, kus jäeti kopeerimata mudelkoodi sõna või väljendi graafilised omadused. See tekitab sageli koomilise efekti ning tõmbab kaasvestleja tähelepanu. Mõni keelejuht kasutas ühe lausungi sees väga mitut koopiat ning tõmbas sellega kaasvestleja tähelepanu. Kohati oli kopeerimise põhjuseks semantiline spetsiifilisus, mispuhul kasutati koopiat eeskätt seetõttu, et omakeelne täpne vaste puudus.

Diskursusmarkereist enim leidus materjalis suhtlusperformatiive, aga ka hinnangusõnu. Oodatult leidus diskursusmarkerite hulgas enim täielikke koopiaid, vaid mõni üksik juhtum oli valikulise koopia näide. Muu kopeerimise hulgas hakkas silma samuti täielike koopiade suur arv. Kokku olid 549 kopeerimisjuhust 533 täielikud koopiad. Seda võib seletada keelekontaktide esimese faasiga, kus lihtsam on võtta mudelkoodist sõna ja sisestada see põhikoodi, ilma et see sõna teeks läbi mingid olulised muutused. Valikulisi koopiaid on ka raskem tuvastada, need vajavad n-ö settimisaega. Kuigi korduvalt on rõhutatud, et kopeerimise puhul pole üldjuhul tegemist hierarhiliste suhetega, hakkab siiski silma suundumus, et esmase kontakti tulemus on täielik koopia, alles seejärel ilmuvad keelde valikulised ja segakoopiad.

Uurimusest tuli välja piirjuhtumeid, mis annab aluse teemat edasi uurida, kaasates analüüsi ka konstruktsioonigrammatikateooriad jm. Edasised uurimused võiksid näidata muu hulgas segakoopiade selgemat klassifikatsiooni, sest on arusaadav, et materjali vähesuse tõttu on praegu keeruline põhjalikumaid järeldusi teha. Selgem liigitus aitaks keelekontaktide mehhanisme paremini mõista ning keelenäiteid põhjalikumalt analüüsida.

⁶ Vaba, Marja 2010. Eesti-inglise koodikopeerimine Skype'i Tallinna kontori näitel. Magistritöö Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudis, lk 64–65.